

Sockenkyrkonätverket

Medlemsbrev nr. 9, september 2023

Väse prästgård, Karlstads stift.
Foto: Riksantikvarieämbetet.

Årsmötet 2023

Torsdagen den 27 april höll Föreningen Sockenkyrkonätverket digitalt årsmöte via Zoom med ett 20 medlemmar närvarande. Före årsmötessförhandlingarna inledde Martin Tunström med ett föredrag om prästgårdarnas kulturarv. Martin Tunström är politisk chefredaktör och ledarskribent på länsstidningen Barometern. Han började sin presentation med att berätta att han är född och uppvuxen i Värmland där hans pappa Staffan var organist i Arvika Östra församling och att hans farbror var författaren Göran Tunström. Den röda tråden i hans föredrag handlade om prästgårdarnas betydelse för landbygdens historia och som centrum för bildning och kultur. Tunström konstaterar att när tjänstebostadsvånget upphörde på 1990-talet med påföljande utförsäljning av prästgårdarna upplöstes på ett par årtionden en 700-årig prästgårdskultur tillsammans med en modell för både statens och kyrkans närvaro över hela landet. Ett mycket intressant och engagerande föredrag som ledde till många frågor och diskussion.

Föreningens ordförande Sten Rentzhog hade av hälsoskäl avböjt omval och deltog inte i årsmötet, istället öppnades mötet v ordf. Eva Kempff som hälsade välkommen. Till ordförande för årsmötet valdes Anna-Karin Andersson som vant och skickligt ledde förhandlingarna. Förutom Sten Rentzhog stod övriga i styrelsen till förfogande för ytterligare ett år och omvaldes. Till revisor för ett år omvaldes Hedvig Brander Jonsson och till ny valberedning valdes Jakob Lindblad och Chris Bingsfors.

Efter årsmötet konstituerade sig styrelsen enligt följande:

Eva Kempff, ordförande
Charlotte Hanner Nordstrand, v ordförande
Barbro Mellander, sekreterare
Peter Olausson, kassör
Karin Skoglund

Gunhild Eriksdotter
Robin Gullbrandsson
Ingrid Sjöström, adjungerad
Carl-Johan Ivarsson, adjungerad
Helena Rosenberg, adjungerad Sveriges Hembygdsförbund

Inspirerande kunskapsresor för skolelever

I Kyrkans Tidning nr 25/26 finns en artikel som berättar om en inspirerande och intressant aktivitet i Älmhult kommun med bussutflykter till kyrkor för alla elever i årskurs 7. Dessa kulturresor har funnits i tio år och idén kom från kyrkoherde Karl-Henrik Wallerstein i Göteryds pastorat när han var ungdomspräst i Älmhults församling. Wallerstein ville att ungdomar skulle få ta del av kyrkornas rika kulturarv och genom att bjuda in till kulturresor låta eleverna få se hur kyrkan påverkat samhället. Tillsammans med intresserade lärare bollade de fram en lärorik och upplevelserik utflykt i slutet av vårterminen.

I den senaste bussutflykten deltog 210 elever, inklusive lärare, som fyllde fyra bussar. Eric Eriksson, komminister i Stenbrohults församling, berättar för Kyrkans Tidning att de inleder morgonen med att dela ut ett häfte med lite frågor inför varje stopp som uppmuntrar eleverna att leta och på egen hand upptäcka kyrkorummet. Kyrkobesöken uppskattas av eleverna, som tycker det är kul och blir engagerade. Samarbetet mellan skola och kyrka sägs fungera utmärkt med ömsesidig respekt och tillit.

Denna utvecklade och väl beprövade metod skulle man önska fick stor spridning och många efterföljare. Om våra kyrkor med sitt ovärderliga kulturarv ska fortleva framöver behöver barn och unga lära känna dem och ta del av allt som finns att upptäcka av kunskap, kulturarv och oanade hemligheter.

Barbro Mellander

Från Bo Beskows Evangeliefönster i Skara domkyrka.
Foto: Robin Gullbrandsson.

Särö pastorats kyrkoresor till Skara, Varnhem, Kungälv, Svenneby och Hunnebostrand

Det har nära nog blivit en tradition att åka på kyrkoresa i Särö pastorat och i år liksom förra året gick resan i juni före semestrarna. I år styrde vi den fullsatta bussen till Skara domkyrka och Varnhems klosterkyrka.

I den stora Skaradomen fokuserade vi på att betrakta och uppleva de moderna glasfönstren och den romanska kryptan. Kyrkans medeltida fönster är inte bevarade, de nuvarande glasmosaikerna är designade och tillverkade av under åren 1945 till 1976 av Bo Beskow i samarbete med glasmästare Gustav Ringström. Ett enda fönster är uppbyggt av 5000 glasmosaik-bitar. Glasfönstren tillkom med början under Ivar Tengbom restaurering och betraktas som den största och märkligaste samlingen glasmosaiker i en svensk kyrka sedan medeltiden. När Beskow skapade sitt sista fönster, det östra blå-gröna korfönstret "Nya himlar och jord", hade arkitekten inte tänkt sig att den på 1600-talet donerade altarpuppans som nu skymmer fönstret skulle sättas tillbaka på sin plats. Den hade länge varit på museum och dessförinnan varit placerad i en annan kyrka i Skara stift. I Ann-Marie Sälde's avhandling

Hunnebostrands kyrka. Foto: Jon Erik Norstrand.

från 1986 berättas om deras tillkomsthistoria.

Skaradomen anlades på 1200-talet efter fransk gotisk modell under biskop Ulf, som tidigare varit abbot i Varnhem, och biskop Brynolf Algotsson. Av den äldre romanska kyrkan återstår kryptan under koret, den återupptäcktes 1947 i samband med renovering efter en brand. Där grävde man fram biskop Adalvards begravningskalk daterad till tidig medeltid. Tre stora kyrkobyggen med byggnadshyttor fanns på 1200-talet i Västergötland, cisterciensernas nunnekloster med stor kyrka i Gudhem, cisterciensernas munkkloster i Varnhem och domkyrkobygget i Skara.

Mycket kom emellan innan domkyrkan slutligen fick sin höggotiska resning genom Helgo Zettervalls historiserande restaurering på 1880-90-talet. Inte minst hade de återkommande krigen med danskarna brandskattat kyrkan. På 1700-talet var tillståndet i domkyrkan särskilt erbarmligt. Några exempel ur Domkapitlets protokoll berättar om sönderblåsta fönster och snöskottning under valven, om grisar, hundar och andra djur i kyrkan och den stora piskan som måste inköpas för att effektivt kunna driva dem ur kyrkan. Och så den stora branden söndagen den 23 augusti 1719 då en hård västvind blåste i Skara efter den varma och torra sommaren och en förödande brand lade tre fjärdedelar av staden i aska; domkyrkan, gårdar, skolan, boskap.

Varnhems klosterkyrka och Katas 1000-åriga stenkyrka på kullen sydost om kyrkans kor var resans slutpunkt. Klosterkyrkans rena valv och minnesrika atmosfär från både klosterliv och Magnus Gabriel de la Gardies storslagna restaurering i den vackra Vallebygden stämde till eftertanke och ro. Ingen kyrkoresa är fulländad utan pauser med gott fika och lunch och dessa intogs i Algutstorps intressanta 1800-talsprästgård och i Flämsläts stiftsgård vid en liten badsjö.

Förra årets kyrkoresa gick till tre "vanliga" församlingskyrkor: Kungälv's barockkyrka vid stadens gamla torg, Svenneby medeltidskyrka vid en vägkorsning i Bohuslän och Hunnebostrands nationalromantiska kyrka i backen upp från havet. Alla välskötta och fulla historiska minnen. För

en konst- och historieintresserad person är även de, liksom de mera kända Skara domkyrka och Varnhems klosterkyrka, rena guldgruvor.

Kungälv's träkyrka är försedd med de för västkusten typiska "himlingarna", dvs målningar på innertaket. Kyrkan är en av Sveriges mest helgjutna barockkyrkor med ett överflöd av målade änglar och figurer från nya och gamla testamentet i tak och på väggar. Som kontrast besökte vi därefter Svenneby nyrestaurerade medeltidskyrka vackert belägen på en klippfylla i landskapet. Resan avslutades i Hunnebostrands rödmålade kyrka som ritades av Sigfrid Ericson och försågs med altarmålningar av Saga Walli i början av 1950-talet.

Få i gruppen hade besökt dessa tre kyrkor tidigare. Alla var imponerade av överdådet i Kungälv's kyrka, renheten i Svenneby gamla kyrka och hemtrevligheten i Hunnebostrands rödmålade kyrka.

Under bussresorna berättade jag om de kyrkor vi skulle besöka och väl framme i kyrkorna upptäckte vi gemensamt deras "hemligheter". I Varnhems klosterkyrka fick vi guidning om klostertiden, i Skara domkyrka deltog vi i middagbönen och i Hunnebostrands kyrka berättade församlingsprästen om kyrkans tillkomst.

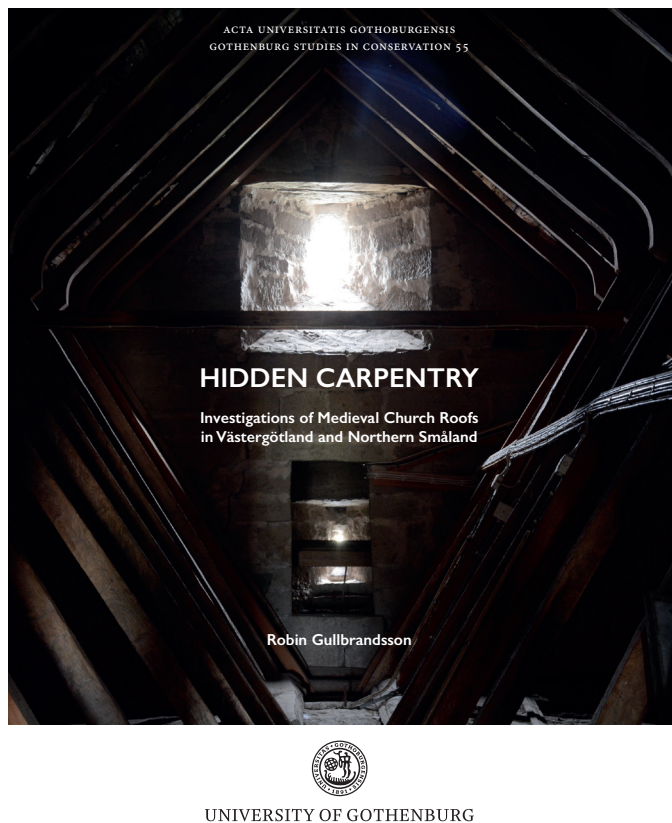
Det var efter denna kyrkoresa extra roligt att läsa i Kyrkans tidning för en tid sedan om kultur-resorna i Älmhults kommun. Där tar man ut skolornas 7-de "klassare" på uppskattad rundresa till församlingens kyrkor där eleverna får se och höra hur kyrkan påverkat samhället. Kunskapen om kyrkornas kulturarv behöver verkligen spridas, kyrkorna behöver ha tydliga och generösa öppettider så att alla intresserade besökare kan tas emot. Men hur ska det lösas? Kan kommun och kyrka samarbeta mera? Kan kyrkorna placeras in i kommunernas turistinformationsutbud och få särskilda resurser från besöksnäringen? Det är idéer som får igenom mitt huvud när jag möts av en stängd kyrkport.

Charlotta Hanner Nordstrand

Avhandling om de medeltida kyrktakens dolda kunskapspotential

Den 17 mars i år lade arkeologen och byggnadsantikvarien Robin Gullbrandsson fram sin lic. avhandling i kulturvård med titeln "Hidden carpentry. Investigations of medieval church roofs in Västergötland and Northern Småland". Motivet till avhandlingen är bl.a. att uppmärksamma oss på en materiell kultur som är förvånansvärt underrepresenterad i den historiska forskningen: kyrktakens medeltida timmerkonstruktioner och all den kunskap som dessa rymmer.

Gullbrandssons utgångspunkt är närmare 100 undersökta kyrktak i de båda landskapen, men han använder även ett rikt referensmaterial från Frankrike och Tyskland för att bättre förstå mönster och variationer i en bredare europeisk kontext. Arbetet är innovativt på flera sätt. Gullbrandssons byggnadsarkeologiska undersökningar i kombination med

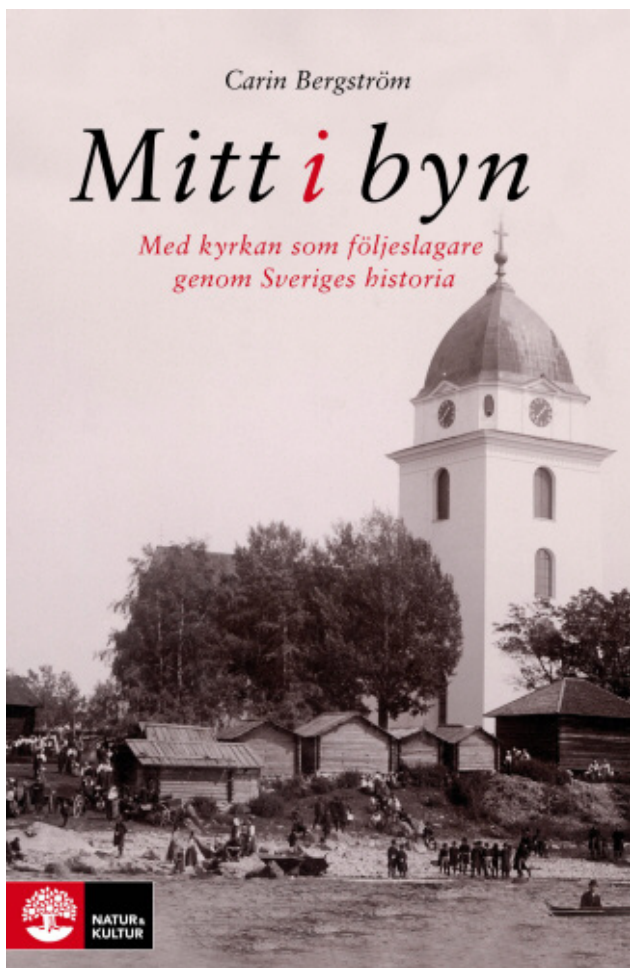
hantverksvetenskapliga analyser blottlägger timmerhantverkarnas tillvägagångssätt och de spår som avsatts i en *chaîne opératoire* vilket är en metod att förstå byggprocessen på en mycket detaljerad nivå. Gullbrandsson utvecklar också den existerande terminologin för olika takkonstruktioner genom att gå ifrån de traditionella tidsbundna begreppen romanskt och gotiskt och fokusera mer på hur taken rent byggt tekniskt har sammanfogats.

En av de mer tankeväckande slutsatserna rör de västgötska takens koppling till en allmän europeisk takstolstradition samtidigt som flera av takkonstruktionerna återspeglar ett lokalt bostadsbyggande: traditioner som levde kvar långt fram i tiden. Men mycket mer finns att läsa och lära om medeltida takbyggen i denna välskrivna och rikt illustrerade avhandling.

Robin Gullbrandsson: Hidden carpentry. Investigations of medieval church roofs in Västergötland and Northern Småland. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. 2023. 156 sidor. ISBN 9789179631291

Boken är nedladdningsbar på <https://gupea.ub.gu.se>

Gunhild Eriksdotter

Vägledningar till sockenkyrka och kyrkogård

För inspiration och stöd till egna studier eller studiecirkelkring sockenkyrka och kyrkogårdar finns på Sockenkyrkonätverkets hemsida vägledningar och studieplaner fria att ladda ned och använda.

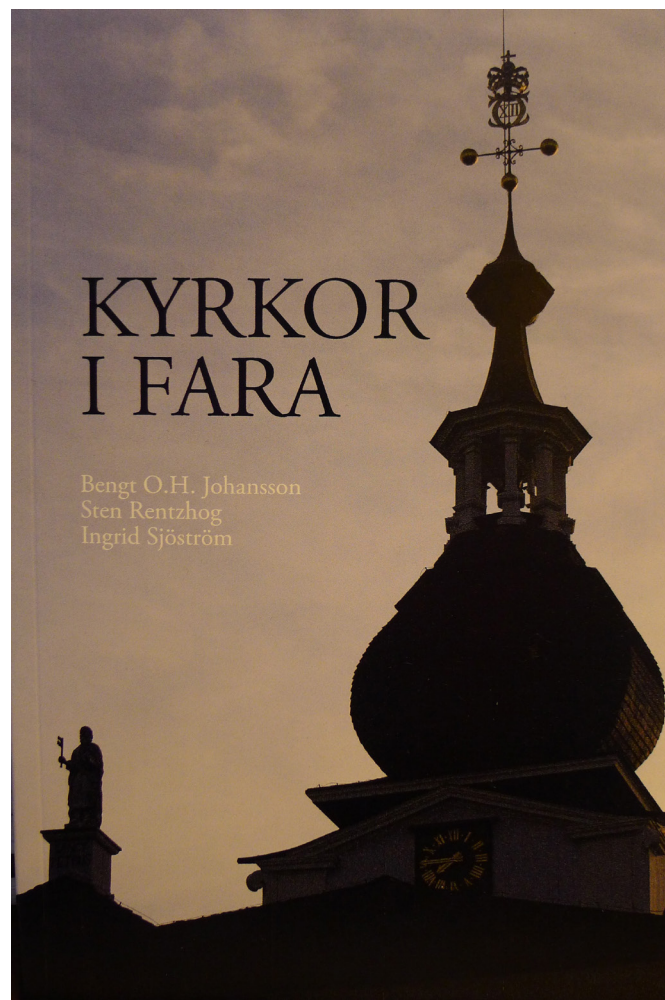
Studiecirkel om sockenkyrkan. Vägledning utifrån exemplet Torpa kyrka i Östergötland.

Studiehandledning till Carin Bergströms bok (Kyrkan) Mitt i byn.

Studieplan "Kyrkogårdarna berättar" från Sveriges Hembygdsförbund.

Gå in på www.sockenkyrkonatverket.se och under fliken Kunskapsbank hittar du ovan nämnda handledningar och studieplaner.

Barbro Mellander

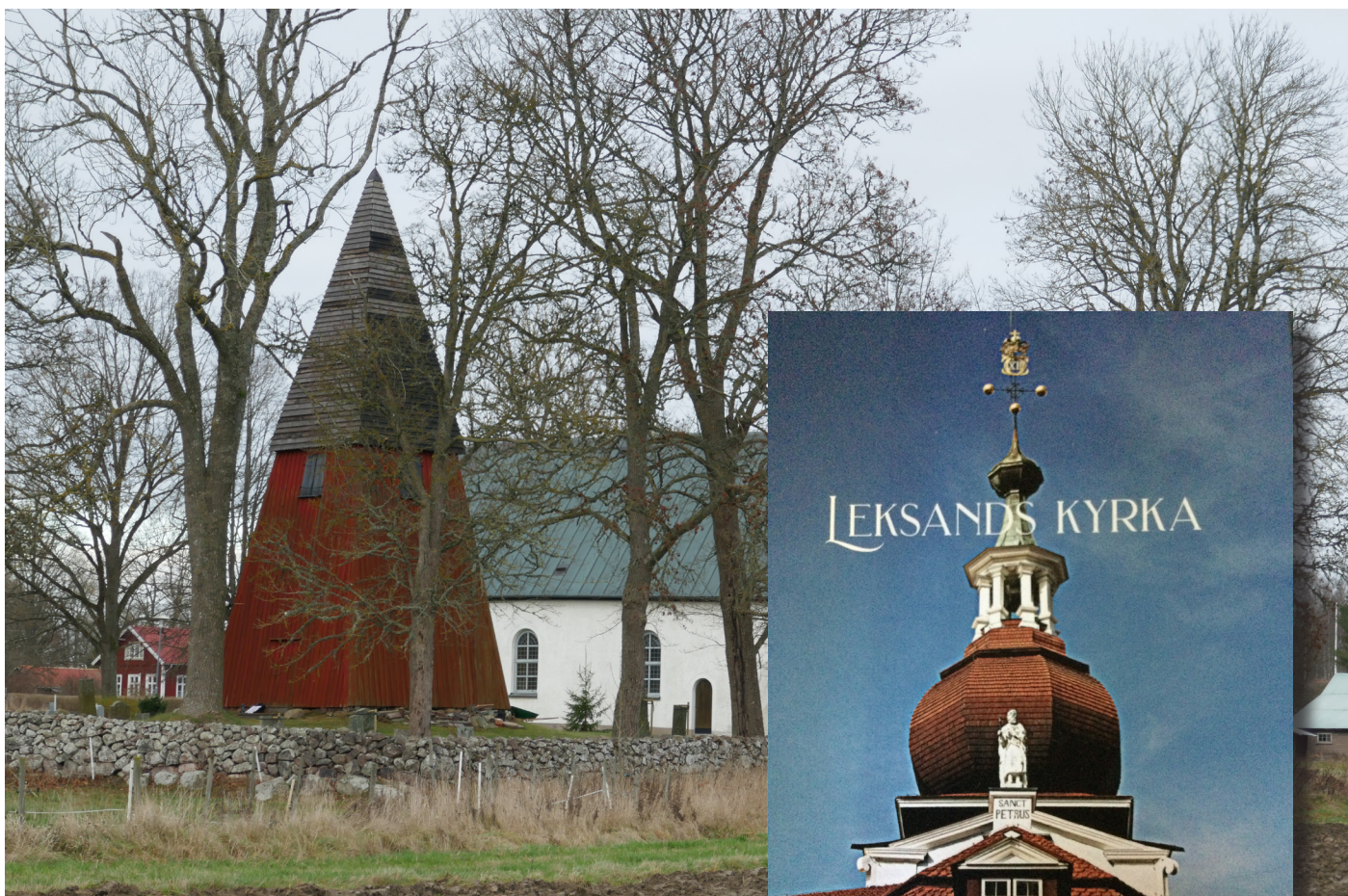

Beställ boken "Kyrkor i fara"

Sockenkyrkorna är vårt största sammanhållna kulturarv. Genom dem kan vi överallt i landet uppleva människor och samhälle, världsbild och levnadsvillkor – under nära tusen år. De har alltid tagits för givna. Men så är det inte längre. Sockenkyrkornas bevarande måste därför diskuteras nu, innan hotet om rivningar och försäljningar rycker närmare. Denna bok handlar om sockenkyrkornas mångfacetterade värden – och om vikten av att vårda och använda dem. Det här är en bok med kunskap och en bok som skrivits för att väcka debatt i en viktig framtidsfråga.

Boken går att köpa och kostar 95 kr plus frakt. Skicka din beställning till Karin Skoglund via mejl; karinskoglund64@gmail.com

Som medlem i Föreningen Sockenkyrkonätverket har du 15 % i rabatt. Glöm inte ange namn och adress och om du är medlem i Föreningen Sockenkyrkonätverket.

*Ekeskogs kyrka och klockstapel i Västergötland.
Foto: Robin Gullbrandsson.*

Ekeskogs klockstapel - daterad till 1260-talet

Sverige har tolv bevarade klockstaplar från medeltiden, sju av dem befinner sig i Västergötland och flertalet har kunnat dateras dendrokronologiskt på senare år. Dessa tornformiga staplar härrör från 1300- och 1400-talen och är sinnrika stolpverkskonstruktioner med släktingar i Danmark och Norra Tyskland. Som förarbete till projektering av restaurering undersökte Västergötlands museum och Hallgren Hantverk AB Ekeskogs klockstapel under 2022. Vid sidan av arkeologiska och hantverksvetenskapliga undersökningar så togs prover för dendrokronologisk analys. Det visade sig att furutimret fällt i två omgångar på 1240- (när kyrkan färdigställdes) och 60-talen. Ekeskogs stapel är därmed den hittills äldsta daterade konstruktionen i sitt slag. Kommande restaurering lär avslöja fler av stapelns hemligheter.

Robin Gullbrandsson

Ny bok om Leksands kyrka

”Leksands kyrka” tryckt 2023

Redaktör: Sebastian Selvén

Texter:

Magnus Green, antikvarie, Svenska kyrkan, skriver om metallföremålen och ljusredskapen

Margareta Ridderstedt, fil dr, Sthlms Univ, f,d, textilantikvarie RAÄ, skriver om textilierna

Sebastian Selvén, Ph D Divinity, Univ of Cambridge, antikvarie på Dalarnas museum o lärare på Högskolan Dalarna, skriver om kyrkobyggnaden, epitafierna, miljön och historien

Åke Skommar, musikdirektör, lärare Gjejerskolans kyrkomusikerutbildning och Musikhögskolan Ingesund. Skriver om orglarna

En riktigt bra och rikt illustrerad bok, dessutom skriven av kunniga författare.

En rikt illustrerad och mycket läsvärd bok

Kyrkliga kulturarv i en ny tid

Samlade studier och reflektioner

HENRIK LINDBLAD

Kyrkliga kulturarv i ny tid

Det har presenterats en sammanläggningsavhandling i ämnet konstvetenskap som behandlar händelseutvecklingen mellan kyrka och stat när det gäller det kyrkliga kulturarvet och dess ansvar. Vi slussas genom drygt hundra sidors diskussion, förklaringsmodeller och reflekterande tankar om vart och hur det kyrkoantikvariska ansvaret skall ta vägen. Låt mig presentera:

Henrik Lindblad – Kyrkliga kulturarv i ny tid. Samlade studier och reflektioner.

Sammanläggningsavhandling framlagd vid Konstvetenskapliga Institutionen i Uppsala mars 2023. Arbetet har baserats på sex olika artiklar, författade åren 2017-2021, vissa av dem tillsammans med andra skribenter. Artiklarna behandlar det kyrkliga kulturarvet ur olika perspektiv.

H.L.s intentioner med avhandlingen är att belysa det svenska kyrkliga kulturarvsområdets utveckling från år 2000, tidpunkten för kyrkans skilsmässa från staten, och framåt genom 2017 års kulturarvsproportion mfl policydokument för att se hur de skiljer sig från lagstiftningen mfl likartade dokument. Likaså år 2000 överenskommelse mellan kyrka och stat angående ansvaret för det kyrkliga kulturarvets framtida underhållsansvar.

H.L. diskuterar ingående det antikvariska uppdraget utifrån det paradigmskifte som skilsmässan mellan kyrka och stat kom att innebära. Han skapar förklaringsmodeller för att beskriva och identifiera de olika faserna som kan ses i det kyrkliga kulturarvsområdets utveckling. Faser som både av-

löser varandra liksom existerar parallellt. Han kommer fram till, efter en lång rad prövande diskussioner, att det skapats ett kyrkoantikvariskt system, vilket som han påpekar, "blivit sitt eget ändamål utan syfte annat än att systemet upprätthålls". Detta system skapar i sin tur en "evighetsmaskin" så länge staten och kyrkan håller sina löften. Motivet är att bevara kulturarvet, vilket skyddas av lagen.

H.L. påpekar att det kyrkoantikvariska systemet bör anpassas till nutida verklighet och att antikvarierna "behöver finna nya roller som aktiva möjliggörare istället för att passiva bevakare och kontrollanter".

Det påpekas även att det sjunkande medlemstalet i svenska kyrkan i sin tur påverkar församlingarnas storlek samt att detta medför sammanslagningar till stora pastorat. Detta påverkar i sin tur det minskade behovet av antalet kyrkor. Dessa övertaliga kyrkobyggnader mer eller mindre överges när tjänsteutövningarna sammanlyses till en huvudkyrka. Därvid kommer frågan upp om hur man gör med dessa övertaliga byggnader. Här behövs en diskussion angående hur denna fråga skall hanteras. H.L. tar upp det system som används i Storbritannien som exempel.

Efter denna korta och sammanfattande samling av bokstäver avslutar jag med H.L.s text där han ser behovet av "nya visioner, mål och strategier" och knyter samman sin textmassa, reflektioner och forskning med "att kulturarv och kulturvården kan ses som immateriella fenomen och sociala processer". Den som tycker att detta låter spännande, gå in på er dator och tanka ner avhandlingen. Lycka till.

Eva Kempff

Läs mer om Sockenkyrkonätverket på:

www.sockenkyrkonatverket.se